

## ผี-พราหมณ์กับความเชื่อเรื่องความตายในสังคมไทย

ในการศึกษาวัฒนธรรมไทยต่างมีข้อยอมรับร่วมกันว่า วัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มคนในอุษาคเนย์นั้นมีความเชื่อในลัทธินับถือผีอยู่ก่อนที่วัฒนธรรมความเชื่อทางศาสนาแบบพราหมณ์และพุทธจะเข้ามามีอิทธิพลต่อผู้คนในดินแดนแถบนี้ และหลังจากการเข้ามาของวัฒนธรรมอินเดียแล้วในชนชั้นสูงและชนชั้นปกครองจะมีวัฒนธรรมนำเข้ามาเข้มข้น ในขณะที่ในระดับชาวบ้านความนับถือผียังมีอยู่ต่อมาอย่างเข้มข้นจนถึงทุกวันนี้

ดังนั้นในดินแดนประเทศไทยปัจจุบันจึงยังคงปรากฏวัฒนธรรมความเชื่อแบบผีพราหมณ์อยู่ทั่วไป และปรากฏความเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละชุมชนด้วย ในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับผีและพราหมณ์จะมีแต่ระบบความเชื่อและพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ โดยให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องความตายน้อยมาก

### ผี: ความเชื่อดั้งเดิมของคนในโลกธรรมชาติ

ในการศึกษาทางวัฒนธรรมต่างก็เชื่อกันว่าวัฒนธรรมการนับถือผีเป็นระบบความเชื่อแรกเริ่มในแต่ละวัฒนธรรมทั้งสิ้น ซึ่งกล่าวได้ว่าแบบแผนความเชื่อเรื่องผียังปรากฏอยู่ในแทบทุกวัฒนธรรมแม้ว่าสังคมจะเจริญไปมากแค่ไหนก็ตาม โดยมากการอธิบายถึงความตายจะไปเกี่ยวข้องกับผีในฐานะที่ผีคือสถานะคู่ตรงข้าม (binary opposition) กับการมีชีวิตอยู่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งผีคือสถานะของมนุษย์หลังจากตายไปแล้วนั่นเอง ดังนั้นการดำรงอยู่ของผีคือโลกทัศน์ที่มนุษย์สร้างให้กับโลกหลังความตายนั่นเอง

ในสังคมไทยโลกทัศน์หรือความเชื่อเกี่ยวกับความตายอันหมายถึงการไปสู่สถานะของผีหรือ “ตายเป็นผี” นั้น เป็นความเชื่อที่ดำรงอยู่มาก่อนการรับเอาวัฒนธรรมทางศาสนาและความเชื่ออย่างอื่นเข้ามาในดินแดนแถบนี้แล้ว (ศรีศักร 2527) และความเชื่อและแนวทางปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้คนก็ไม่ได้แยกอย่างชัดเจนว่าอันไหนเป็นผี พราหมณ์หรือพุทธแต่เป็นเพียงการปฏิบัติเพื่อให้ดำรงชีวิตอย่างปกติสุขไปได้ในชีวิตประจำวัน ดังนั้นความเชื่อเกี่ยวกับผีจึงสามารถดำรงอยู่และปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นพลวัต (สุริยา และคณะ 2539)

ในงานของเสถียรโกเศศกล่าวไว้อย่างชัดเจนที่ว่า “ตายคือตายแต่ร่างกาย แต่เราซึ่งเป็นลม ๆ มองไม่เห็นตัวนั้นถือกันว่าไม่ตาย สิ่งที่เป็นลม ๆ นี้เดิมเราเรียกว่า ขวัญ แต่เดี๋ยวนี้เราเรียกว่าวิญญาณ และวิญญาณนี้แหละ ถ้ายังไม่มาเกิดเป็นคนอีก ก็ไปเกิดเป็นผี” (เสถียรโกเศศ 2515: 352-353) ซึ่งหมายความว่า ขวัญคือสิ่งที่ออกจากร่างกายของคนในคติความเชื่อเรื่องผีเดิมของคนไทยนั้นเมื่อรับเอาความเชื่อแบบพราหมณ์-พุทธเข้ามาจึงมาอธิบายว่าเป็นเรื่องของวิญญาณ

ความเชื่อเกี่ยวกับผีหรือชีวิตหลังความตายของบุคคลจะมีความใกล้ชิดกับการมีชีวิตอยู่มาก กล่าวคือในโลกทัศน์ของคนไทยได้แบ่งผีดีกับผีร้ายเอาไว้ ซึ่งโดยมากผีดีมักจะเกิดจากคนที่เมื่อตอนมี

ชีวิตอยู่มักเป็นคนดีและเป็นที่เคารพนับถือของคนอื่นเมื่อตายไปจึงไปเป็นผีดี ผีประเภทนี้มักได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ย่า ผีป้าตา ผีเจ้านาย เลื้อยเมือง (คือผีเชื้อเมือง) เป็นต้น ส่วนคนที่ตายไม่ดีหรือมีสถานะทางสังคมที่ไม่ดีเมื่อตายไปก็มักจะกลายเป็นผีไม่ดีอย่างเช่น ผีปอบหรือภาคเหนือเรียก ผีกะ เกิดจากการไปผิดข้อห้ามทางสังคม ผีตายโหงที่เกิดจากการตายไม่ดี เป็นต้น

## ประเภทของผีในสังคมไทย

กล่าวได้ว่าการจัดแบ่งประเภทของผีก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนและการแสดงออกให้เห็นมาในรูปของพิธีกรรมและจารีตการปฏิบัติต่อผีอันเป็นความเชื่อที่สืบทอดยืນยาวมาอีกด้วย จาก การทบทวนในเอกสารและการศึกษาความเชื่อเรื่องผีในสังคมไทยนั้นสามารถสังเคราะห์ได้ว่า มีการแบ่งกลุ่มผีได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ด้วยกันคือ (ดู เสถียรโกเศศ 2515; ฉลาดชาย 2527; )

1. **ผีดีหรือผีที่มีคุณต่อมนุษย์** หรืออย่างน้อยที่สุดก็เป็นผีที่ไม่ทำร้ายมนุษย์ ถ้ายังได้รับการเคารพบูชาหรือทำพิธีกรรมให้ตามสมควร และสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มย่อย ดังนี้

ก. **ผีในธรรมชาติ** หรือผีที่เป็นเจ้าคอยปกป้องรักษาอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ตามธรรมชาติ เป็นผีที่มีใจเป็นกลางไม่ให้อำนาจใคร ยกเว้นแต่จะทำให้โกรธ ถ้ามีความเกรงกลัวโดยการแสดงความเคารพนบนอบขอความคุ้มครองด้วยการจัดทำพิธีบวงสรวงบูชาเอาไว้ก็จะเป็นอันตรายแต่อย่างใด ดังเช่นคนไทยแต่เดิมเรียกผีสูงสุดว่าผีฟ้าเพราะคอยคุ้มครองอยู่บนฟ้า แต่พอรับเอาคติเรื่องเทวดาจากอินเดีย ผู้ปกครองฟ้าก็กลายเป็นเทวดาไป ส่วนผีที่สิงสถิตอยู่ตามธรรมชาติ ถ้าอยู่ที่ใดก็จะเป็นใหญ่หรือเป็นเจ้าของที่นั่นคนก็เรียกว่าเจ้า เช่น เจ้าป่าคือผีที่เป็นใหญ่ที่สุดในป่าคอยคุ้มครองรักษาป่า เจ้าที่คือผีที่เป็นเจ้าของที่ เป็นต้น

นอกจากนี้สถานที่ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมาก็จะมีผีมาคอยเฝ้าอยู่เช่นเดียวกันกับสถานที่ตามธรรมชาติ เช่น เมืองก็มีผีเสื้อเมือง หรือเจ้าพ่อหลักเมืองคอยดูแลอยู่ หมู่บ้านมีผีเสื้อบ้านคอยให้ความคุ้มครอง และบ้านเรือนก็มีผีเรือนคอยดูแลรักษาอยู่ เป็นต้น (ศรีศักร 2527: 13-16) ชื่อน่าสังเกตคือผีเฝ้าสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นมักจะความเชื่อเรื่องผีธรรมชาติผสมปนเปกับผีบรรพบุรุษ

ข. **ผีบรรพบุรุษหรือผีวีรบุรุษ** กล่าวคือผีบรรพบุรุษนั้นเดิมเป็นคนในครอบครัวหรือเชื้อสายพอตายไปก็ได้รับการเคารพบูชากราบไหว้เป็นเสมือนสมาชิกของครอบครัวยังสิงอยู่ตามบ้านเรือนโดยมากมักได้แก่ผีญาติผู้ใหญ่ของครอบครัวจึงเรียกว่าผีบรรพบุรุษ เช่น ผีปู่ย่า ผีป้าตา ผีเชื้อ เป็นต้น ผีประเภทนี้มักถูกปฏิบัติเป็นเช่นดังสมาชิกในครอบครัวเมื่อมีพิธีการหรือเทศกาลงานมงคลต่างก็ต้องตั้งเครื่องเช่นเป็นข้าวปลาอาหารให้ด้วยเสมอ และต้องดูแลไม่ให้บกพร่องเพราะเป็นเหมือนญาติผู้ใหญ่ของครอบครัว

โดยในภาคใต้จะเรียกผีบรรพบุรุษทั้งฝ่ายพ่อและแม่ว่าผีตายาย และเชื่อว่าพ่อแม่ปู่ย่าตายายที่ล่วงลับไปแล้วแท้จริงยังไม่ได้หายไปไหน หากแต่คอยปกป้องรักษาชีวิตของลูกหลานให้อยู่รอดปลอดภัย

กินดีอยู่ดี และมีความมั่งคั่งมั่นคง โดยผีตายายเหล่านี้จะได้มีโอกาสมาพบลูกหลานในโอกาสและเทศกาลต่าง โดยมีโนราโรงครูเป็นพิธีกรรมที่ทำหน้าที่เปิดประตูปรโลกกับปัจจุบันให้มาบรรจบกันในโรงพิธี (เกียรติชัย 2546: 113-114)

ส่วนในภาคอีสานนั้นเรียกผีบรรพบุรุษที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษาหมู่บ้านว่า “ผีปู่ตา” โดยมีศาลปู่ตาอยู่ในบริเวณดอนปู่ตาซึ่งโดยมากเป็นบริเวณที่น้ำท่วมไม่ถึงและมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่หนาแน่น เวลาชาวบ้านจะไปตัดไม้หรือหาของป่าจึงต้องบอกกล่าวกับผีปู่ตาก่อน และเมื่อมีพิธีการเลี้ยงผีปู่ตาก็จะมีการ “ชุน” หรือเข้าทรงผีปู่ตาเพื่อแก้ไขข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในชุมชนอีกด้วย (ธวัช 2536 : 376-383 และ สุเทพ 2548)

ส่วนผีวีรบุรุษคือผีของคนที่มีชีวิตอยู่เก่งกล้าสามารถ เป็นคนมีบุญคุณอย่างใหญ่หลวงหรือมีอำนาจบาตรมีเป็นที่นับถือกลัวเกรงต่อคนทั้งหลาย พอตายไปคนก็นับถือและกลัวเกรงอยู่ และมีคนไปสร้างศาลไว้กราบไหว้บูชา ได้แก่ผีวีรบุรุษในตำนานที่เล่าขานกันสืบมา ซึ่งอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดมเรียกผีวีรบุรุษนี้ว่า “เจ้าพ่อ” (ศรีศักร 2527: 12) หรือที่อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรียกกษัตริย์องค์สำคัญที่มีผู้คนนับถือทำนองเป็นวิญญูณศักดิ์สิทธิ์ว่า “เสด็จพ่อ” ดังเรียก เสด็จพ่อร.5 (นิธิ 2533) เป็นต้น ซึ่งเจ้าพ่อที่เป็นวีรบุรุษเหล่านี้ เช่น ท้าวอุทอง สมเด็จพระเจ้าตากสิน สมเด็จพระนเรศวร กรมหลวงชุมพร เทพเจ้ากวนอูในคติความเชื่อของคนจีน ศาลพระวอพระตาในภาคอีสาน หรือเจ้าพ่อพระยาแลที่จังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น

**2. ผีร้ายหรือผีที่ให้โทษต่อมนุษย์** ซึ่งมีอยู่จำนวนมากและอาศัยอยู่ทั่วไปไม่มีหลักแหล่งที่เด่นชัด และมักให้ร้ายกับมนุษย์จึงต้องมีการระวังป้องกันภัยอันตรายจากผีประเภทนี้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ผูกตะกรุดพิสมร วงด้ายสายสิญจน์หรือปักเชลวไว้ตามเขตบริเวณบ้าน เป็นต้น ผีประเภทนี้ได้แก่ ผีชั้นธรรมชาติที่ปรากฏทั่วไปและมีผิดแผกกันไปตามแต่ละท้องถิ่นอีกด้วย เช่น ผีห่า ผีปอบ ผีชมบ ผีจะกละ ผีกระสือ ผีตายโหง ผีตายพราย เป็นต้น หรือผีในความเชื่อที่เกิดขึ้นใหม่จากตำนานของผีที่ได้ชื่อว่าคุณหรือเฮี้ยนมาก เช่น ผีแม่ผางพระโขนง เป็นต้น

การนับถือผีของคนในแต่ละภาคหรือแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทยก็ยังคงแตกต่างกันออกอีกด้วย ดังกรณีของภาคเหนือที่จัดแบ่งผีออกเป็น 3 ประเภทเช่นกันแต่มีรายละเอียดต่างกันเล็กน้อย กล่าวคือผีล้านนาแบ่งเป็นสามกลุ่มใหญ่ *กลุ่มแรกคือ ผีดี* เช่นผีเจ้าที่ ผีเรือน ผีปู่ย่า เรียกรวมว่า “ผีเจ้าบ้าน” หรือ “ผีเจ้านาย” ผีประเภทนี้มีหน้าที่ปกป้องรักษากฎระเบียบของสังคมหากผู้ใดละเมิดก็จะต้องลงโทษหากปฏิบัติถูกต้องตามวิถีทางธรรมเนียมประเพณีของชุมชนหรือสถานที่ เช่น เช่นไหว้ดีพลีถูก ก็ได้รับการปกป้องคุ้มครองทั้งตนและคนใกล้ชิด ครอบครัวเครือญาติและคนในชุมชนนั้น *ผีประเภทที่สองเป็นผีร้าย*ที่คอยกระทำให้เป็นผลร้ายแก่คนอย่างเดียวนั้น อาทิ ผีม้าบ้อง ผีกะ ผีพรายผีตายโหง ผีตายห่า เป็นต้น ส่วน*ผีประเภทที่สามคือผีกลาง ๆ* ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับคน แต่หากคนไปยุ่งหรือรบกวนวิถีปกติก็อาจได้รับผลร้ายได้ ได้แก่ ผีเสื้อ ผีโพง ผีเสื้อห้วย ผีปกชะโหล้ง ผีตามอย เป็นต้น สิ่งที่มีเหมือนกัน

ของผีประเภทที่สองและสามคือการเป็นผีที่ไม่มีที่อยู่แน่นอนต่างจากผีประเภทแรกที่มีศาลหรือหอผีอยู่แน่นอน (อภิธาน 2541: 24)

### **ความเชื่อเรื่องผี-พราหมณ์เกี่ยวกับสุขภาพและความตาย**

ปัจจุบันในหลายวัฒนธรรมหรือแม้แต่ในสังคมไทยก็ยังมองความเจ็บป่วยว่าเป็นความเลวร้ายหรือโชคร้ายของชีวิตที่ทำให้เกิดความผิดปกติขึ้นกับความสัมพันธ์ทางสังคมของคนป่วยขึ้น อันเป็นการลงโทษเพราะไปละเมิดกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานทางสังคม โดยเฉพาะในความเชื่อเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่มักจะปรากฏออกมาในเรื่องการทำผี ผีเข้า การลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านใช้ในการอธิบายความเจ็บป่วยของตนเองว่าเกิดจากการลงโทษทางสังคมให้เจ็บป่วยที่เรียกว่า “ผีเข้า” หรือ “ผีทำ” นั่นเอง

ดังนั้นผลร้ายประการหนึ่งที่ผีอาจทำร้ายคนได้ก็คือทำให้ป่วยไข้ไม่สบาย และอาจทำอันตรายถึงตายได้ด้วย ในแง่นี้พิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการทรงเจ้าเข้าผีก็มีเพื่อติดต่อสื่อสารกับผีให้ละเว้นการลงโทษหรือลงโทษสถานเบาโดยการให้ของเช่น ไห้ว เป็นการตอบแทน หรือปฏิบัติตัวใหม่ให้เป็นไปตามความต้องการของผี

ส่วนในระบบวิธีคิดสุขภาพแบบไทยนั้น โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2533) เสนอว่าเนื่องจากสังคมไทยได้เกิดการสังสมวัฒนธรรมความเชื่อหลักมาจากรากเหง้าดั้งเดิมที่ผสมปนเปกันมาจากวัฒนธรรมสามกระแสหลักคือ ความเชื่อเรื่องผี พราหมณ์ และพระพุทธศาสนา ซึ่งก็ได้ส่งผลต่อระบบวิธีคิดของการแพทย์พื้นบ้านไทยหรืออีกนัยหนึ่งก็คือการแพทย์แผนไทยด้วย กล่าวคือสามารถแบ่งตามวิธีคิดและวิธีปฏิบัติที่เป็นพื้นฐานของระบบการแพทย์ได้เป็น 4 ระบบหรือแนวคิดด้วยกัน คือ

1. **การแพทย์แบบประสบการณ์** ซึ่งเกิดขึ้นจากการปรับตัวและเรียนรู้ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่รอดในทุกวัฒนธรรมคือ การรักษาด้วยยาสมุนไพร การรักษาด้วยหมอนพื้นบ้าน เช่น หมอกระดูก หมอจับเส้น ย่ำขา เป็นต้น

2. **การแพทย์แบบทฤษฎีธาตุ** โดยมีหลักการกว้าง ๆ คือ สุขภาพดีเป็นผลจากระบบธาตุในร่างกายที่สมดุล ส่วนสุขภาพไม่ดีคือลักษณะในทางตรงกันข้าม คือ ธาตุอาจพิการ ธาตุไม่สมดุล เป็นต้น ซึ่งต้องแก้ไขด้วยการให้ธาตุกลับมาสู่ภาวะสมดุลใหม่นั้นเอง ส่วนการแพทย์แบบทฤษฎีธาตุของไทยนั้น ได้รับอิทธิพลมาจากการแพทย์แบบอายุรเวทของอินเดียโดยผ่านทางศาสนาพราหมณ์และพุทธอย่างแยกไม่ออก

3. **การแพทย์แบบโหราศาสตร์** ซึ่งเป็นระบบการแพทย์ที่มีความเชื่อเป็นระบบรองรับชัดเจนว่าชีวิตมนุษย์และจักรวาลนั้นสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันและกันอย่างแยกไม่ออก โดยเฉพาะการวิเคราะห์จากความสัมพันธ์ของชีวิตกับดวงดาวต่าง ๆ ซึ่งชีวิตของคนเราล้วนถูกลิขิตขึ้นแล้วว่าจะเกิดอะไรขึ้นบ้างจากอิทธิพลของจักรวาลในแต่ละช่วง จะประสบเคราะห์กรรม ความเจ็บป่วยอะไรช่วงไหน ต้องแก้

ไข้อย่างไรล้วนเป็นเรื่องราวทางโหราศาสตร์ทั้งสิ้น ซึ่งความเชื่อนี้เป็นอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์อย่างชัดเจนเพราะตำราอย่างพรหมชาติหรือศาสตร์ในภาคใต้ก็ล้วนเป็นตำราที่สืบทอดมาจากความเชื่อแบบพราหมณ์ทั้งสิ้น

**4. การแพทย์แบบอำนาจเหนือธรรมชาติ** เป็นความเชื่อเรื่องผีโดยตรงเนื่องจากโลกในมโนทัศน์ของชาวบ้านประกอบด้วยด้านที่เป็นวัตถุธรรมที่เห็นจับต้องได้อธิบายได้ กับด้านนามธรรมที่เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติของโลกกายภาพที่ปรากฏ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ามีอำนาจบางอย่างมาบงการให้เกิดขึ้นหรือเป็นไป โดยส่วนใหญ่จะเชื่อว่าเป็นผีที่มีทั้งฝ่ายดี อาทิ ผีบรรพบุรุษ ผีเชื้อ ผีบ้านผีเรือน เป็นต้น กับผีไม่ดี เช่น ผีปอบ ผีโหมด ผีกระสือ เป็นต้น และการจะแก้ไขหรือรักษาสุขภาพของคนที่ป่วยจากการกระทำของอำนาจผีนั้น ก็ด้วยวิธีการเช่นให้บูชาผีให้พอใจแล้วบันดาลให้หายจากความเจ็บป่วยนั้น หรือโดยวิธีการใช้คาถาอาคมเวทมนตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ขับไล่ผีนั้นให้พ้นออกจากตัว ไม่ว่าเป็นการรดน้ำมนตร์ คล้องสายสิญจน์ ซึ่งต้องทำด้วยผู้มีความรู้คือหมอผี หรือหมอธรรมต่าง ๆ กล่าวโดยสรุปแล้วการแพทย์แบบเหนือธรรมชาติมีพื้นฐานความคิดที่ว่าสุขภาพเป็นผลลัพธ์ของระบบสังคมทั้งหมด ดังนั้นการเยียวยาจึงอาจจะต้องอยู่ที่การหาทางแก้ไขให้สังคมคืนกลับสู่สภาวะเดิมด้วยการจัดระเบียบสังคมใหม่ หลังจากเกิดการละเมิดกฎเกณฑ์ของสมาชิกในชุมชนซึ่งจะปรากฏกับผู้ละเมิดออกมาเป็นปัญหาทางสุขภาพอันเป็นปัญหาร่วมกันในระดับสังคม มากกว่าปัจเจกคนใดคนหนึ่ง

นอกจากนั้นในสังคมไทยแต่ละท้องถิ่นก็มีวิถีคิดและวิถีมองสุขภาพแตกต่างกันออกไปอีกด้วย เป็นต้นว่าในวิถีวัฒนธรรมของชาวล้านนาจากการศึกษาของอานันท์ กาญจนพันธุ์ และฉลาดชาย รมิตานนท์พบว่าอำนาจที่เป็นสาเหตุของความเจ็บป่วยสามารถแบ่งได้ดังนี้ 1) ผีทำ 2) คนทำ 3) ทำผิดขนบธรรมเนียมประเพณี 4) เป็นไปตามโชคเคราะห์หรือชะตาเกิดตกอยู่ในช่วงเคราะห์ร้าย (สัมพันธ์กับดวงดาวในจักรวาล) 5) เป็นไปตามกฎแห่งกรรม 6) การแปรปรวนไม่สมดุลของธาตุ 7) พ่อเกิดแม่เกิดมาทำร้าย (เฉพาะเด็กอ่อน) 8) ขวัญหายหรือออกจากร่าง และการจะรู้ว่าป่วยไข้เพราะสาเหตุอะไรจะต้องผ่านการวิเคราะห์ของผู้มีประสบการณ์หรือผู้มีวิชาหาสาเหตุหรือทำนายสาเหตุในวัฒนธรรมล้านนาด้วย เช่น หมอเมื่อ เป็นต้น (อานันท์และฉลาดชาย 2533: 116) แต่ก็เห็นได้ชัดว่าความเจ็บป่วยที่เกิดจากผีทำและเป็นเพราะเคราะห์ชะตานั้นล้วนเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับผีและพราหมณ์อย่างชัดเจน

พิธีกรรมที่ปรากฏเนื่องจากความเชื่อเรื่องผีเกี่ยวกับสุขภาพซึ่งเห็นได้ชัด ได้แก่ การรำผีฟ้าเพื่อรักษาโรค การทรงเจ้าเข้าผีต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อในคติพราหมณ์ก็คือ พิธีสะเดาะเคราะห์ต่อดวงชะตา การดูโชคเคราะห์โดยหมอดู การบวงสรวงเทวดาให้คุ้มครอง หรือการตั้งศาลเทวดาหรือพระภูมิแบบพราหมณ์ เป็นต้น

## ความเชื่อเรื่องผีที่ปรากฏในพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย

ความเชื่อในพิธีการทำศพที่ปรากฏร่วมกันของกลุ่มคนในแถบอุษาคเนย์ประการหนึ่งก็คือความเชื่อว่าด้วยการใช้เครื่องประกอบพิธีศพทำเป็นรูป **นกหัสดีลิงค์** (หรือหัสดีลิงค์) ซึ่งมีรูปร่างเหมือนช้างผสมกับนกคือมีปากมีหางอย่างนกและมีหัวรวมทั้งมีงวงยาวอย่างช้าง ใช้เป็นพาหนะบรรทุกศพของผู้ตายไปเผา ซึ่งในอดีตจะถือเป็นธรรมเนียมอย่างแพร่หลายทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นพิธีสำหรับเจ้านายหรือชนชั้นปกครองกับพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น แต่ปัจจุบันชาวบ้านโดยเฉพาะในภาคเหนือได้ดัดแปลงเป็นไม้ศพเพื่อเป็นพาหนะนำศพไปเผากันมากพอสมควร

ความเชื่อเรื่องนกหัสดีลิงค์นั้นปรากฏออกมาในพิธีศพที่จะตั้งอยู่ในปราสาทซึ่งปราสาททั้งหลายจะตั้งอยู่บนหลังนกหัสดีลิงค์และเมื่อประกอบพีเฝ้าศพก็จะเผาศพทั้งหลายเหล่านี้ไปพร้อมกันหรือในแถบจังหวัดอุบลราชธานีจะมีพิธีการชำนกหัสดีลิงค์ก่อนเผาอีกด้วย

ความหมายของการนำเอานกหัสดีลิงค์มาใช้ประกอบกับพิธีศพนั้นมีการให้ข้อสันนิษฐานกันไปหลายอย่าง แต่ที่เห็นร่วมกันก็คือว่านกหัสดีลิงค์จะเป็นพาหนะนำเอาวิญญาณผู้ตายจากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น ซึ่งในวัฒนธรรมอื่นอาจใช้เรือหรือพาหนะอื่นเป็นสัญลักษณ์ แต่กลุ่มคนไท-ลาวแถบลุ่มน้ำโขงและล้านนาต่างก็ใช้นกหัสดีลิงค์ในการส่งวิญญาณผู้ตาย

ที่มาของการใช้นกหัสดีลิงค์ก็มีหลายประการด้วยกันแต่จากข้อสรุปจากงานวิจัยของอภิธาน สมใจ กล่าวว่านกหัสดีลิงค์ซึ่งแปลว่าเพศลักษณะแห่งช้างในพิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพินามปราสาทและเขาพระสุเมรุ นั้น ตามคัมภีร์ปฐมมูลมูลีและประวัติศาสตร์ของล้านนาแล้วน่าจะหมายถึง “ช้างมโนลีลา” ซึ่งบนหลังเป็นที่ตั้งของเขาพระสุเมรุและดาวเคราะห์ต่าง ๆ มากกว่าจะมาจากความเชื่ออื่น ส่วนแรงบันดาลใจในการสร้างช้างกึ่งนกที่บินได้นี้ สรุปได้ว่าเกิดจากความรู้สองกระแสก็คือการประจักษ์จริงที่เห็นในโลกนี้ซึ่งมีขนาดใหญ่มากที่สามารถคาบซากสัตว์ขนาดใหญ่ไปได้ไกล และอีกกระแสหนึ่งก็คือความรู้ความเชื่อเรื่องโลกอื่น ที่อาจเห็นได้จากจินตนาการผ่านกระบวนการพิธีกรรม ซึ่งอาจสร้างนกหัสดีลิงค์ให้เป็นดังสัตว์หิมพานต์หรือสัตว์ในโลกอื่นที่นำเอาวิญญาณผู้ตายไปอยู่ในโลกอื่นนอกจากโลกปัจจุบัน (อภิธาน 2541: 69-74)

ในการปฏิบัติของคนภาคเหนือเมื่อมีคนเจ็บป่วยหรือเป็นโรคชราต้องนอนอยู่กับที่ลุกไปไหนไม่ได้กินอาหารก็ต้องบิณฑบาตแต่ยังมีการรักษาด้วยหยูกยาหรือใช้หมอฟันบ้านมาช่วยดูแลเรียกว่า “คนพยาธิ” แต่ถ้าป่วยหนักจนกินอะไรไม่ได้ หมอปัญญาจะรักษาเห็นว่าไม่รอดจะเรียกคนพวกนี้ว่า “คนลำบาก” ทางญาติพี่น้องจะต้องผลัดเปลี่ยนกันเฝ้าทั้งกลางวันกลางคืน และหากคนลำบากเจ็บอยู่นานลูกหลานอาจนิมนต์พระสงฆ์มาสวด “ธรรมมหาวิบาก” เพราะถ้าเชื่อว่ายังไม่ถึงเวลาจะหายใน 3 วันแต่ถ้าหมดอายุขัยก็จะไปภายใน 3 วันเช่นกัน (อภิธาน 2541: 84-85)

หลังการตายและพิธีศพแล้วยังมีการประกอบพิธีกรรมในความเชื่อเรื่องผีอีกหลายอย่างที่สำคัญและยังมีการปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันคือ การสวดสังคหะคือการสวดปัดรังควานให้บ้านเรือน

ปราศจากมลทินขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ออกจากบ้านเหตุผลสำคัญคือเป็นการป้องกันผีผู้ตายกลับมาหลอกหลอน โดยใช้พระสงฆ์ 4 รูปมาสวดประพรมน้ำมนต์ทั้งแก่คนและบ้านหลังเผาศพที่ป่าช้าเสร็จ (อภิธาน 2541: 115)

นอกจากนั้นยังมีการทำพิธี “ตานเฮือนผี” หรือทานเรือนผีจะทำเมื่อญาติฝันเห็นผู้ตายไปตกระกำลำบากไม่มีที่อยู่ทีกินเป็นที่ทาง จึงได้ทำพิธีลง “ขนนกระด้าง” คือการให้ร่างทรงเชิญวิญญาณผู้ตายมาพบมาคุยไต่ถามทุกข์สุข และขาดเหลืออะไร ส่วนใหญ่ญาติก็จะทำบุญไปให้ผู้ตายโดยการสร้างเรือนฝากไปให้ผี มักจะจำลองขนาดให้เล็กลงแต่หากใครมีฐานะก็อาจสร้างให้ใหญ่เท่ากุฏิแล้วถวายวัดหลังเสร็จพิธีแล้ว เมื่อสร้างเรือนเสร็จก็จะนำไปตั้งไว้นอกกำแพงวัดเพื่อผีที่ตายไม่ดีหรือไม่สามารถเข้าไปในวัดได้มารับเรือนนั้น เมื่อเตรียมเรือนพร้อมแล้วจึงนิมนต์พระสงฆ์ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป มารับเรือนและเครื่องเรือนพร้อมกับกรวดอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย พิธีทานเรือนจะทำให้ญาติสบายใจด้วยเชื่อว่าผู้ตายจะได้มีเรือนอยู่อย่างไม่ลำบากต่อไป แล้วหลังจากนั้นพระสงฆ์ก็จะยกเอาเรือนเข้าไปตั้งในวัด ทำเป็นร้านตั้งน้ำดื่มหรือวางเอาไว้ให้ผู้พึ่งไปเอง จะไม่รู้เรื่องเพราะเชื่อว่าผีจะได้รับเรือนและข้าวของเครื่องใช้ทั้งหมดในช่วงที่ยังไม่ไปเกิดใหม่เท่านั้น (อภิธาน 2541: 120) ความเชื่อเรื่องเฮือนผีนี้นอกจากหอผีหรือหอเวทดาที่ตั้งขึ้นให้ผีที่ให้ความคุ้มครองมนุษย์ตรงที่ว่า เมื่อหอผีชำรุดลงก็ต้องซ่อมสร้างใหม่และต้องหมั่นคอยดูแลเอาใจใส่และต้องถวายเครื่องเซ่นไหว้ แต่เฮือนผีนี้นั้นอุทิศแล้วก็แล้วกันไป

### **ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายเนื่องด้วยพราหมณ์**

ส่วนความเชื่อแบบพราหมณ์ในสังคมไทยยากยิ่งกว่าที่จะแยกออกมาจากพุทธศาสนาได้ เพราะมีรากเหง้าที่มาจากวัฒนธรรมอินเดียและเผยแพร่เข้าสู่ดินแดนแถบนี้พร้อม ๆ กัน จึงทำให้เกิดคติและความเชื่อต่าง ๆ ผสมปนเปกันจนยากจะแยกว่าไหนพราหมณ์ไหนพุทธ เพราะแม้แต่จักรวาลวิทยา ก็มีลักษณะเป็นไตรภูมิหรือสามโลกเหมือนกันเพียงแต่ต่างกันรายละเอียด แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้แบ่งแยกออกจากระบบความเชื่อเรื่องผีได้อย่างชัดเจน

ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์เรื่องความตายที่เห็นได้ชัดก็คือคติเรื่องพยายมหรือยมทูตผู้มีหน้าที่เป็นเทพเกี่ยวกับความตายในคติความเชื่อของพราหมณ์ ว่าการตายและคนตายจะอยู่ในความดูแลของพยายมแต่ก็ปะปนกับของพุทธศาสนาไปแล้วจนแทบแยกไม่ออก โดยในพุทธศาสนาได้อธิบายความตายผ่านกรรมที่พยายมจดบันทึกเอาไว้

### บรรณานุกรม

ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2527). *ผีเจ้านาย*. กรุงเทพฯ: พายัพ ออฟเซท พรินท์.

ธวัช ปุณโณทก. (2536). “ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน,” ใน เพ็ญศรี ดูก และคณะ. *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์., น. 350-392.

เกียรติชัย อิศรเดช. (2546). “ตัวตนของคนใต้: นัยความหมายใต้พิธีโนราโรงครู,” ใน ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล (บรรณาธิการ). *เจ้าแม่ คุณปู่ ซ่างซอ ซ่างพ็อน และเรื่องอื่น ๆ ว่าด้วยพิธีกรรมและนาฏกรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

มาลา คำจันทร์ (นามแฝง- เจริญ มาลาโรจน์). (2544). *เล่าเรื่องผีล้านนา*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2527). “การนับถือผีในเมืองไทย,” *ศิลปวัฒนธรรม* 5: 4 (กุมภาพันธ์ 2527): 6-17.



เสฐียรโกเศศ (นามแฝง-พระยาอนุมานราชธน). (2515). *เมืองสวรรค์ และมีสาวเทวดา*. กรุงเทพฯ: บรรณาคาร.

สุริยา สมุทคุปติและคณะ. (2539). *ทองเจ้าเข้าผี*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

อภิธาน สมใจ. (2541). *งานศพล้านนาปราสาทนกหัสติลิงค์สู่ไม้ศพ*. เชียงใหม่: กลางเวียงการพิมพ์.